

Resumé

Tématem této práce je „formalismus v právu“ jakožto pojem, který se prolíná podstatnou částí moderního právního myšlení. Tato práce ukazuje, že bývá obvykle vnímán jako pojem kritický, avšak bez jednoznačného a ustáleného významu. V nedávné době se však diskuse zahrnující tento pojem proměnila tak, že již zahrnuje také osoby, které se k formalismu pozitivně hlásí. Právě přehled vývoje této diskuse, které se ovšem českého prostředí dosud týkala jenom okrajově, tvoří podstatnou část této práce. Její druhou podstatnou část tvoří samostatné promyšlení místa formalismu v právu, a to v různých jeho ohledech – při interpretaci a aplikaci práva, při jeho tvorbě, i při jeho výuce a v právní vědě.

Tato práce je rozdělena do tří nestejných částí, z nichž první se dále člení na tři oddíly.

První část se věnuje formalismu jako tématu právněteoretické diskuse během celého 20. století, a jejím záměrem je přiblížit tuto diskusi českému čtenáři. V prvním oddíle se věnuje tématu, které se s kritikou formalismu v právu v západní právní vědě typicky pojí, a to vystoupení amerického právního realismu v meziválečném období. Ukazuje, že je výrazným a viditelným završením dřívějších kritických snah viditelných na obou stranách Atlantiku již od konce 19. století.

Druhý oddíl první části se věnuje situaci po druhé světové válce. Ta jednak zásadně zpochybnila dominanci a neotřesitelnost právního pozitivismu, ale také vybídla jeho právní myslitele k přehodnocení jeho základních východisek. Na úvod této práce je představen G. Radbruch a jeho slavná formule, ústřední postavou tohoto oddílu je ale H.L.A. Hart, nejvýznamnější postava právní filosofie 20. století. Obsáhle se zde tato práce věnuje vědeckým diskusím, které vedl se svými současníky – jednak s Lonem L. Fullerem, jednak s Ronaldem Dworkinem. V diskusi s Fullerem Hart obhajuje pozitivismus před Fullerovou formou sekularizovaného iusnaturalismu, v diskusi s Dworkinem Hart čelí zcela novému přístupu, který popisuje jako dosti idealistický „vznešený sen.“ Dworkin naopak na Hartovi kritizuje reduktivnost jeho přístupu, který pomíjí principy a další součásti práva, které nelze jednoduše převést na pravidla. Na závěr tohoto oddílu se ovšem pozornost rovněž zaměřuje na jiné, v poválečném období se rodící kritické přístupy, konkrétně ekonomickou analýzu práva a kritická právní studia. Ty se jednak dovolávají dědictví amerického právního realismu, jednak je jim ale rovněž vlastní odklon od základních východisek hlavního

proudu právního myšlení. Zejména v dílech tzv. kritiků diskuse o formalismu v právu pokračuje velmi intenzivně.

Třetí oddíl první části se pak týká recentní minulosti a současnosti. V nedávné době se pojem „formalismus“ začal v právní teorii a vědě používat i v pozitivním smyslu, a objevili se myslitelé, kteří se k němu otevřeně hlásí. Kromě těchto obhájců formalismu (Schauer, Tamanaha, Weinrib, Scalia) se zde tato práce věnuje také vnitřní retrospektivní reflexi této diskuse, a také vzniku vznikem dalších kritických směrů s odlišnými akcenty než ty předchozí. Na samotný závěr tohoto oddílu a celé první části tato práce uvádí shrnutí témat a významů, které k diskusi o formalismu v právu náleží.

Druhá část této práce se věnuje českému prostředí, zejména pak odrazu sledované zahraniční diskuse v něm. Dokládá se zde, že na zdejší právní teorii a vědu měla v meziválečném období jenom malý a po převzetí vlády komunisty již takřka zcela nicotný vliv. Česká právní věda se tak k ní připojila až v po obnovení demokratické státnosti, a to zejména v osobách dvou soudobých autorů, Zdeňka Kühna a Tomáše Sobka. Každému z nich tato práce věnuje zvláštní kapitolu. Závěr této části tvoří empirický exkurs do rozhodovací praxe českých vrcholných soudů. Ten se dívá na to, jak tyto soudy samotné pojem „formalismus“ používají. Jeho záměrem je dokreslení současné situace, nikoli její přesná analýza, proto nepracuje ani s nejnovějšími údaji, ani se zcela exaktními metodami.

Závěrečná, třetí část pak obsahuje samostatné úvahy nad tématem formalismu v právu. Na otázku, zda má formalismus v právu místo, zde tato práce odpovídá kladně, snaží se však ukázat, co vše to obnáší, a to na úrovni základních přístupů. Úvod této části je vyhrazen kritickému pohledu na současný stav právního provozu, který dokládá, že nelze jednoduše převzít střízlivou obhajobu formalismu v právu založenou na jeho srovnání se hrou podle pravidel. V dalších kapitolách se pak tato práce zabývá úvahou nad tím, jakou podobu by právní provoz v českém prostředí měl mít, aby byla výtka formalismu vůči němu lichá.

V oblasti interpretace a zejména aplikace práva tato práce konstatuje, že základním východiskem přístupu k aplikaci práva musí být uvědomělost. Subjekt aplikující právo si musí uvědomovat, že tak činí, proč tak činí a v jaké pozici tak činí. Právo je zde nahlíženo jako omezení veřejné moci, úkolem které je služba občanům. Zdůrazňuje se zde rozdíl mezi subjektivními právy fyzických osob a pravomocemi orgánů veřejné moci, včetně úředních osob, které za ně jednají. Jako nezbytnost se zde konečně prezentuje otevřenost a transparentnost interpretace a aplikace práva.

K legislativní tvorbě práva tato práce přistupuje prostřednictvím srovnání legislativního procesu na vnitrostátní úrovni v ČR a na úrovni normotvorby EÚ. Samostatně se věnuje formální úpravě legislativního procesu včetně obsahu legislativních pravidel i formálním náležitostem výsledných právních aktů. Zde si všímá, že nejvýraznější rozdíly nejsou primárně projevem snahy o omezení zákonodárce, ale spíše snahy o přiblížení obsahu právních aktů jejich adresátům. Zvláště se pak tato práce věnuje formálním požadavkům obsaženým v právních předpisech, přičemž zdůrazňuje, že by měly být odůvodněné a transparentní, a že by je měly provázet datové formuláře odpovídající IT realitě současnosti.

Poslední kapitola se věnuje formalismu v právním vzdělávání a právní vědě. K právu zde tato práce přistupuje jako k řemeslu, které se však od jiných dosti liší. Základní složkou tohoto řemesla je přitom práce s pravidly, která tudíž musí tvořit základ právního vzdělávání. Zdůrazňuje se zde ale také nezbytnost výuky jiných přístupů. V oblasti právní vědy se zde pak konstatuje její různorodost, která plyne z odlišné povahy různých právních odvětví. Zdůrazňuje se zde zvláštní poměr právní vědy k právní praxi, ale i to, v jakém smyslu má být současná právní věda vědou kolektivní. Zvláštní pozornost se věnuje problematice metodiky a metodologie, kde se zdůrazňuje jednak nezbytnost důsledného uplatňování tradičního textuálního přístupu, jednak potřeba rozšiřovat jej o přístupy jiné. Bez ohledu na zvolenou metodu je však zejména nezbytné zamezit sklouzávání do blábolení, které jediné je zcela nepřijatelnou podobou formalismu.